

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ БАНКУ

Онопрієнко Ю. Ю., аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
yuliyaonoprienko@gmail.com

У статті розглянуті основні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення сутності поняття «невизначеність». Було з'ясовано, що невизначеність в контексті впливу на діяльність економічних агентів має складну природу та структуру, тому систематизовано підходи до класифікації невизначеності в економічному середовищі в контексті стратегічного управління фінансами банку. Розглянуто та уточнено форми та види невизначеності.

Досліджено види невизначеності з точки зору стратегічного управління фінансами банку: невизначеність цільового блоку, невизначеність прийняття рішення, невизначеність наслідків прийнятих рішень. В роботі запропонована модель впливу невизначеності на стратегічне управління фінансами банку.

Ключові слова: невизначеність, управління фінансами банку, фінанси банку, стратегічне управління, умови невизначеності, банки.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.3-13

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку банківської системи вітчизняні банки провадять діяльність в умовах вкрай нестабільного зовнішнього операційного середовища, зумовленого, насамперед, значним впливом суспільно-політичних та геоополітичних подій, розпочатих у 2014-2015 рр., головними з яких були анексія АРК Крим Російською Федерацією та військові дії на території Донецької та Луганської областей.

Катастрофічне зростання рівня політичних ризиків поглибили економічну кризу в країні та спричинили падіння валового внутрішнього продукту, зниження обсягів зовнішньої торгівлі та негативне сальдо платіжного балансу, зростання дефіциту державних фінансів, скорочення валютних резервів Національного банку України, значну девальвацію національної валюти та зниження кредитних рейтингів суверенного боргу України.

Незважаючи на певну стабілізацію економічної ситуації в 2016 році, зокрема, зростання ВВП та стабілізацію курсу національної валюти та зниження рівня інфляції, подальший розвиток економічного та політичного середовища в Україні передбачити складно.

Саме це значною мірою зумовлює перманентно високий рівень загроз зовнішнього середовища, непрогнозований вплив яких на діяльність банків України негативно позначається на ефективності управління їх фінансами, оскільки впливає на їх фундаментальні властивості – обсяги активів та пасивів, рівень ліквідності, фінансових ризиків тощо.

У зв'язку з цим актуалізується потреба в розвитку науково-методичних засад управління фінансами банку, зокрема, формування таких механізмів їх стратегічного планування, аналізу та контролю, що дозволять мінімізувати рівень впливу невизначеності на їх фундаментальні характеристики.

Незважаючи на важливість вирішення цього питання, невизначеність середовища функціонування в контексті стратегічного управління діяльністю банків в цілому, та фінансів, зокрема, досліджується недостатньо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значні наукові результати в цьому напрямі отримані як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема, такими, як: Д. Аакер, І. Ансофф, Г. Боуен та Д. Боуен, О. Макарюк, В. Момот, М. Олсон, М. Оулд, М. Портер, Дж. Пайн, В. Пастухова,

І. Пригожин, С. Рамазанов, Л. Соколова, Н. Соломянюк, Д. А. Ф. Стонер, А. Стрікленд, О. Фролова, А. Чандлер, Д. Шендел та ін. Проблематика систематизації факторів впливу на діяльність банків перетинається з галуззю стратегічного менеджменту, в якій варто виділити праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: М. Бор, А. Борисов, К. Ван дер Хейдн, Т. Васильєва, В. Вовк, І. Волошко, О. Добровенко, С. Козьменко, Л. Ключко, О. Любунь, Ю. Соцька, Дж. Спендер, Л. Хміль, Ф. Шпиг та ін.

В ряді наукових праць наголошується на необхідності урахування фактора невизначеності в процесі управління діяльністю банку. Так, Л. Чернишова [1] визначила, що важливим фактором, який перешкоджає функціональному розвитку банків, є невизначеність, яку вона розглядає як «... ситуацію, в якій імовірність отримання результатів прийнятого рішення невідома, в окремих випадках невідомий і весь спектр наслідків такого рішення. Виробляти рішення в ситуації невизначеності не тільки не вигідно, але й загрозово, тому основною вимогою є переведення невизначеності в ризик». При цьому конкретних механізмів оцінки такого впливу та врахування його в подальшому в управлінні діяльністю банку науковець не пропонує.

Найбільше наукових праць цього спрямування присвячено врахуванню невизначеності у процесі планування діяльності банків.

Так, І. Д'яконовою та Ю. Сіренко у [2] обґрунтовано доцільність урахування невизначеності при формуванні стратегії банків. Ними визначено, що «при формуванні стратегії банку необхідно ідентифікувати рівень невизначеності, за якого передбачається приймати стратегічні рішення щодо цілей діяльності банку в плановому періоді та засобів їх досягнення». Авторами розроблено підхід до ідентифікації рівня невизначеності, що дозволить обрати відповідний аналітичний інструментарій, а отримані дані слугуватимуть основою для визначення оптимальної стратегії банку.

Не зважаючи на те, що значна кількість науковців наголошує на складності управління банками в умовах невизначеності, нами з'ясовано, що комплексні теоретичні дослідження практично відсутні, у розробках науковців увага приділяється вивченню впливу невизначеності на окремі аспекти діяльності банків – конкурентоспроможність, депозитну, інвестиційну, кредитну діяльність, рівень фінансових ризиків тощо. В. Вовк у [3] розроблено послідовність етапів моніторингу як важливої складової системи забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних банків в умовах постійної зміни зовнішніх умов функціонування. А. Кобиліним, В. Дубницьким у [4] проведено дослідження ефективності банківських операцій в умовах нестохастичної і стохастичної невизначеності.

Значний науковий доробок щодо оцінки впливу невизначеності на банківську діяльність зроблено зарубіжними науковцями.

Ф. Валенсією у [5] за результатами дослідження визначено, що висока невизначеність збільшує ризик банкрутства банків. Капітал банку працює як буфер проти великих втрат. Це призводить до того, що протягом невизначеного часу банки скорочують пропозицію кредитів та збільшують капітал. Таким чином, зростаючий рівень невизначеності в банківській системі може розглядатися як ключовий фактор, що лежить в основі небажання кредитувати на внутрішньому ринку та виходити на міжнародні ринки капіталу. Науковець вважає, що банки з відносно низьким рівнем капіталізації зменшують кредитування більше, якщо невизначеність зростає.

М. Квагліарієлло у [6] досліджував визначення впливу макроекономічної невизначеності на політику банків щодо розподілу ресурсів в активи з урахуванням рівня їх ризику. Отримані ним економетричні результати підтвердили той факт, що макроекономічна невизначеність є важливим фактором, що визначає політику банків щодо розміщення кредитних ресурсів в різні види активів. У періоди зростання рівня макроекономічної нестабільності здатність банків прогнозувати результати діяльності значно знижується, тому вони переходять до консервативної стратегії та розміщують

кредитні ресурси в активи з нижчим рівнем ризику, ніж у періоди макроекономічної стабільності, або надають перевагу безризиковим активам.

В той же час, і в зарубіжній літературі недостатньо наукових розробок в частині формування механізмів стратегічного управління банком та його фінансами в умовах невизначеності. Вагомі наукові результати саме в цьому напрямі отримані Г. Карбонара та Р. Кейазза, якими [7] обґрунтовано механізми визначення стратегії банків з точки зору перетворення невизначеності у можливість. Важливу роль при цьому вони приділяють аналізу рівня невизначеності та формуванню комплексу різноманітних стратегічних планів.

Зважаючи на недостатність наукових розробок щодо визначення впливу невизначеності на діяльність банків, зокрема, на формування механізмів стратегічного управління їх фінансами, в статті доцільно детально дослідити поняття невизначеності та використати науковий здобуток щодо визначення впливу нестабільності та невизначеності зовнішнього середовища на функціонування діяльності банків.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у систематизації підходів по розуміння сутності поняття «невизначеність» та підходи до класифікації невизначеності в контексті стратегічного управління фінансами банку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою досягнення мети вважаємо за доцільне систематизувати розробки науковців щодо визначення сутності поняття «невизначеність», її видів та форм, та адаптувати їх з урахуванням особливостей стратегічного управління фінансами банків.

Для цього, насамперед, доцільно провести дослідження сутності поняття «невизначеність», підходи до якого представлені в таблиці 1.

За результатами узагальнення наукових праць нами з'ясовано, що невизначеність в контексті впливу на діяльність економічних агентів має складну природу та структуру, що, в свою чергу, потребує уточнення її видів та форм. Підходи до класифікації невизначеності в економічному середовищі в контексті стратегічного управління фінансами банку [узагальнено автором на основі 9,10, 18-31]:

1) якість інформації: невідомість (повна або часткова відсутність інформації щодо певного фактору); неповнота (нестача доступної для реєстрації і необхідної для прийняття управлінського рішення інформації); неінтерпретованість (відсутність однозначної відповідності між якісними та кількісними складовими інформаційної множини, наприклад, між економічними показниками певного об'єкта та числовими значеннями цих показників); неструктурованість (ускладненість чи неможливість доступу до відповідних даних); несприйнятливості (незрозумілість для суб'єкта прийняття рішень форми реєстрації і представлення відповідних даних); недостовірність (наявність фіктивних даних, тобто таких, що об'єктивно не відображають проблемну ситуацію);

2) адекватність: суб'єктивна (наслідок помилкових операцій щодо збору та інтерпретації даних, застосування до їх опрацювання неадекватних методів і, як наслідок, отримання з них недостовірної інформації, неузгодженості або помилковості дій з підготовки рішення); об'єктивна (не залежить від суб'єкта і є властивістю зовнішнього середовища, проявом багатогранності зв'язків і відношень між його складовими);

3) джерело:

- невизначеність цілей, пов'язана з неоднозначністю, а іноді і неможливістю вибору однієї мети при ухваленні рішення або побудові оптимальної моделі стратегічного управління фінансами банку;

- невизначеність умов, що виникає при недостатності або повній відсутності інформації про умови операційного середовища, в яких ухвалюються рішення;

Таблиця 1 – Підходи науковців до визначення поняття «невизначеність» (узагальнено автором на основі [8-17])

Джерело	Визначення поняття «невизначеність»
Економічна енциклопедія	недостатня поінформованість про умови розвитку економічної діяльності протягом певного періоду
Словник сучасних економічних та правових термінів	функція кількості інформації по конкретному фактору зовнішнього середовища та відносній впевненості суб'єкта, що приймає управлінські рішення, в точності такої інформації.
Х. Віссема	стан, пов'язаний з відсутністю, неповнотою, недостатністю та асиметрією інформації про об'єкт, процес, явище, щодо якого приймається рішення, а також з обмеженими можливостями людини стосовно добору та опрацювання інформації, з постійною змінністю інформації
В. Чернов	пов'язана з неповним або неточним уявленням про значення різних параметрів в майбутньому, породжуваних різними причинами і, перш за все, неповнотою або неточністю інформації про умови реалізації рішення, зокрема пов'язані з ними витрати і результати
І. Рішняк	стан неоднозначності розвитку певних подій в майбутньому, стан нашого незнання і неможливості точного передбачення основних величин і показників розвитку деякого проекту
Ю. Бурименко	наявність факторів, за яких результати дій не є детермінованими, а ступінь можливого впливу цих факторів на результати невідома; це неповнота або неточність інформації про умови реалізації проектів
О. Макарюк	1) з точки зору середовища господарювання, невизначеність – це неусувна характеристика ринкового середовища, пов'язана з тим, що на ринкові умови здійснює певний вплив велика кількість факторів різноманітної природи та направленості, які не можуть бути об'єктивно оцінені та враховані у кількісному виразі. Навіть, якщо усі фактори можна було б оцінити та врахувати, то залишилась би неусувна невизначеність відносно характеру та ступеню реакції ринку на той чи інший фактор впливу. 2) з точки зору суб'єктів господарських відносин, невизначеність – це їх непередбачена поведінка у процесі прийняття рішень, пов'язаних з реакцією на вплив зовнішніх або внутрішніх факторів.
А. Грималюк	функція кількості інформації, якою володіє організація з приводу конкретного фактора, а також функція впевненості в достовірності цієї інформації. Якщо інформації мало або є сумніви в її точності, середовище стає більш невизначеним, ніж у ситуації, коли є адекватна інформація і є підстави вважати її надійною. Чим невизначеніше зовнішнє середовище, тим складніше приймати ефективні рішення.
В. Дієв	категорія, яка характеризується наступними ознаками: перетворенням різноманіття можливостей в дійсність (причому в початковій стадії цього процесу і в стадії становлення), наявністю зв'язку, взаємодії між властивостями і станами явищ. ... характеризується як форма об'єктивного існування явищ, вона фіксує ситуацію не єдиності, множинності варіантів руху і розвитку... ситуація невизначеності може бути описана як проблемна щодо мети, альтернатив, засобів, умов, критеріїв, або їх різних комбінацій.

- структурна невизначеність, коли відсутня однозначність при виборі завдань, що підлягають вирішенню, їх ієрархії та взаємозв'язків;

- критеріальна невизначеність, пов'язана з наявністю великої кількості доволі суперечливих критеріїв досягнення поставлених цілей. Вона викликана тим, що особа, що приймає рішення, пред'являє декілька різних якісних вимог, які має задовольняти прийняте управлінське рішення;

- невизначеність вибору; коли суб'єкти, що приймають управлінські рішення, не можуть надати переконливу перевагу жодній з альтернатив щодо прийнятого управлінського рішення;

- невизначеність середовища (1-го роду);

- невизначеність прийняття рішень (2-го роду);

- невизначеність наслідків прийнятих рішень (3-го роду);

- варіаційна невизначеність (4-го роду) (зміна параметрів та умов економічної системи);

4) належність до середовища: природна; політична; економічна; соціальна; технологічна;

5) фактори виникнення невизначеності: першого порядку – зміни природи, зміни виробництва – (природи, створеної людиною), зміна людської природи; другого порядку – недостатні дані про зміни природи, виробництва, людини, перешкоди в процесі їх перетворення в інформацію, обмежені можливості її трансформації в знання; третього порядку – асиметрія інформації та знань, що поділяється на: свідоме перекручування інформації – грубий опортунізм, що полягає в задоволенні власних інтересів і ґрунтується на заздалегідь підготовленому порушенні досягнутої домовленості; ненадання інформації – стратегічний опортунізм, що є наслідком асиметричного розподілу інформації і дозволяє виконувати ряд дій, які партнер не може спостерігати; більш швидке і якісне засвоєння нової інформації та її використання – природний опортунізм, сутність якого полягає у відступі від умов контракту у зв'язку зі зміною умов;

б) рівень: мінімальна (достатньо інформації для прийняття рішень); множина альтернатив (можна оцінити можливі альтернативи розвитку, побудувати оптимальну стратегію для кожного сценарію); діапазон можливих змін (можна оцінити діапазон змін характеристик зовнішнього середовища і спрогнозувати результати діяльності); повна невизначеність (немає можливості спрогнозувати розвиток подій і, відповідно, оцінити результати діяльності);

7) тип:

- прихована невизначеність, пов'язана з такими методами, як футурологія і використання ретельного аналізу зовнішнього середовища;

- очікувані результати – рішення, прийняті урядом або економічні взаємодії, що можуть бути «псевдокваліфіковані»;

- випадкові невизначеності непрогнозовані, але їх відносно мало. Стратегічний менеджмент є найбільш плідним у вирішенні очікуваних результатів;

8) прийняття рішень: об'єктивна, викликана відсутністю достатньої релевантної інформації; стратегічна, викликана залежністю від дій інших економічних агентів; невизначеність, породжена слабо структурованими проблемами (характеризуються якісними факторами, критерії оцінки стратегічних альтернатив мають суб'єктивний характер, оцінки за критеріями визначаються експертним методом); невизначеність, викликана нечіткістю, розпливчастістю як процесів і явищ, так і інформацією, що їх описує;

9) частота та умови прояву: багатократна, однократна, перманентна; обмежена в часі.

Представлений вище матеріал підтверджує тезу про те, що невизначеність є не тільки фактором, а й невід'ємним атрибутом більшості прийнятих рішень.

Узагальнивши результати вивчення сутності, видів та форм невизначеності, при дослідженні стратегічного управління фінансами вважаємо за доцільне розглядати невизначеність в аспектах, охарактеризованих нижче.

По-перше, з точки зору операційного середовища – це його характеристика, детермінована впливом значної кількості факторів різноманітної природи та направленості, що не можуть бути об'єктивно оцінені та враховані у кількісному виразі, яка різко зростає в періоди рецесії та знижується в періоди бумів.

При характеристиці невизначеності операційного середовища функціонування банків слід урахувати:

– високу динамічність операційного середовища, обумовлену тим, що фактори операційного середовища, його елементи та елементи банківської системи знаходяться в процесі безперервних змін, варіацій, флуктуацій. Наслідком цього є постійна змінюваність структури, внутрішня суперечність, стохастичність, індетермінованість зв'язків між складовими;

– високий рівень складності операційного середовища, обумовлений тим, що: значна кількість факторів, що впливають на діяльність банків та їх фінанси, генеруються на мега-, макро-, та мікрорівні; наявна значна кількість економічних

зв'язків банків в зовнішньому та внутрішньому середовищі; а фактори та елементи не схожі один на одного.

– гносеологічну неповноту, пов'язану з відсутністю або дефіцитом достатньої релевантної інформації, спричинену, насамперед, недосконалістю інструментарію збору інформації про характеристики операційного середовища функціонування банку, методів їх аналітичної та прогностичної обробки, технологій інтерпретації тощо;

– слабоструктурованість, пов'язану з тим, що загрози, породжені операційним середовищем, важко піддаються формалізованому опису внаслідок: можливої помилковості, неоднозначності, неповноти та суперечливості вихідних даних; можливої помилковості, неоднозначності, неповноти та суперечливості інформації про вплив операційного середовища на сферу прийняття управлінських рішень; складності взаємозв'язків між елементами та станами досліджуваної системи;

– залежність від дій інших економічних агентів, з якими банк виступає в економічні відносини, пов'язані з формуванням та використанням фінансових ресурсів, рухом грошових коштів. Особливо на невизначеність операційного середовища функціонування банків впливають загрози, зумовлені діями регулятора та конкурентів, монополістів та олігополістів.

Для забезпечення високого рівня результативності та ефективності стратегічного управління фінансами банку доцільно систематизувати фактори операційного середовища, що формують рівень його невизначеності.

У цьому дослідженні будемо базуватись на підході Н. Гребенюк [32]. Нею визначено, що зовнішні фактори залежно від рівня їх впливу включають «... сукупність факторів мікросередовища, макросередовища та мегасередовища».

На мікрорівні на банк впливає зовнішня сукупність економічних відносин у сфері фінансів (див. рис. 1), представлена суб'єктами, взаємодія з якими і створює невизначеність.

На рівні мікросередовища спостерігається взаємозв'язок між його елементами, тому будь-які зміни в діяльності банку спричиняють прямий та зворотний вплив на всі взаємопов'язані з ним елементи середовища й на середовище в цілому.

Макрорівень здійснює опосередкований вплив на окремих банків, але при цьому формує значний рівень невизначеності його діяльності та є визначальним у контексті стратегічного управління його фінансами [33, 34].

Фактори мегарівня формують невизначеність розвитку світової економіки в цілому [35].

З точки зору стратегічного управління фінансами банку вважаємо за доцільне виділяти наступні види невизначеності, що мають внутрішнє джерело походження, та є наслідком ефективності внутрішніх аспектів управління:

1) невизначеність цільового блоку:

– невизначеність цілей, пов'язана з неоднозначністю, а іноді і неможливістю вибору однієї цілі при ухваленні управлінського рішення або побудові оптимальної моделі стратегічного управління фінансами банку;

– невизначеність критеріїв, пов'язана з наявністю значної кількості доволі суперечливих критеріїв досягнення поставлених цілей стратегічного управління фінансами банку;

2) невизначеність прийняття рішення:

– структурна невизначеність, коли відсутня однозначність при виборі завдань, що підлягають вирішенню для досягнення поставленої мети, їх ієрархії та взаємозв'язків;

– невизначеність вибору. Коли суб'єкти, що приймають управлінські рішення, не можуть надати переконливу перевагу жодній з альтернатив щодо прийнятого управлінського рішення.

3) невизначеність наслідків прийнятих рішень. Оскільки результати стратегічного управління фінансами залежать як від невизначеності операційного середовища, в якому функціонує банк, так і від здатності банківських менеджерів адекватно

адаптуватись до його загроз. У таких умовах наслідки прийнятих рішень можуть бути непередбачуваними.

Узагальнивши підходи до сутності, видів, форм та факторів невизначеності операційного середовища функціонування банків нами запропонована наступна їх модель, представлена на рисунку 1.

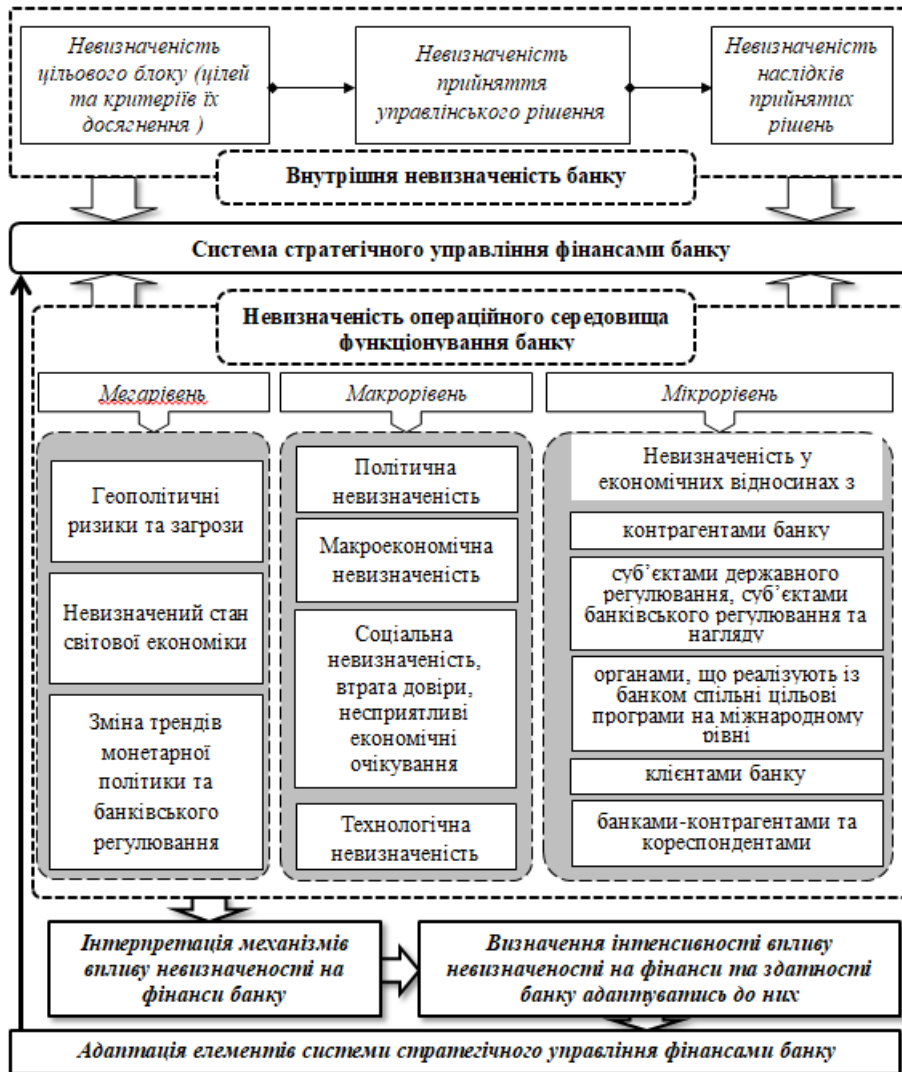

Рисунок 1 – Механізм впливу невизначеності на стратегічне управління фінансами банку [авторська розробка]

Зважаючи на результати проведеного дослідження, вважаємо, що урахування невизначеності в процесі прийняття рішень у сфері стратегічного управління фінансами банку має базуватись на концептуальних положеннях, охарактеризованих нижче.

- 1) операційне середовище, в якому функціонує банк, має високий рівень невизначеності за своєю природою.
- 2) процес стратегічного управління фінансами банку має складний каузальний характер, обумовлений дуальною природою невизначеності операційного середовища,

що має об'єктивний (характеристики операційного середовища, детерміновані впливом значної кількості факторів різноманітної природи та направленості, що не можуть бути об'єктивно оцінені та враховані у кількісному виразі) та суб'єктивний (кожне управлінське рішення приймається банківським менеджером, що обирає одну з можливих альтернатив, відкидаючи при цьому інші) аспекти.

Дуальна природа невизначеності переносить акценти в стратегічному управлінні фінансами банку на внутрішні фактори, а саме кількісні і якісні внутрішні зміни під впливом зовнішніх зрушень. При цьому необхідно мінімізувати залежність банку від невизначеності зовнішнього середовища на основі забезпечення належного рівня внутрішніх адаптаційних можливостей. Відповідно до зазначеного, вибір стратегічної методології, банківської політики та стратегії має здійснюватись з урахуванням фактичного та прогнозованого рівня внутрішніх адаптаційних можливостей банку та рівня невизначеності операційного середовища;

3) з метою оцінювання невизначеності як об'єктивної властивості прояву операційного середовища необхідно максимально врахувати всі фактори, що є джерелом її виникнення;

4) для зменшення суб'єктивної невизначеності необхідне використання дієвого інструментарію збору інформації про стан операційного середовища та її аналітичної обробки, адекватне потребам банківських менеджерів. Це обумовлено тим, що рівень невизначеності є похідним від кількості інформації, наявною в банку, з приводу конкретного фактора операційного середовища, а також від впевненості в достовірності цієї інформації.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши підходи науковців до визначення поняття «невизначеність» та узагальнивши підходи до класифікації невизначеності в економічному середовищі в контексті стратегічного управління фінансами банку. Нами запропоновано розглядати невизначеність в декількох аспектах. Узагальнивши підходи до сутності, видів, форм та факторів невизначеності операційного середовища функціонування банків запропоновано механізм впливу невизначеності на стратегічне управління фінансами банку.

SUMMARY

The article deals with the basic approaches of foreign and domestic scientists in determining the essence of the concept of "uncertainty". It has been found that uncertainty in the context of the impact on the activities of economic agents is complex in nature and structure, and therefore systematized approaches to the classification of uncertainty in the economic environment in the context of strategic management of bank finances. Forms and types of uncertainty are considered and clarified.

Types of uncertainty from the point of view of strategic management of bank finances are investigated: uncertainty of the target block, uncertainty of decision making, uncertainty of consequences of the made decisions. The paper proposes a model of the impact of uncertainty on the strategic management of bank finances.

Keywords: *uncertainty, bank finance management, bank finances, strategic management, uncertainty conditions, banks.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернишова Л. І. Банківська самоорганізація в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / Л. І. Чернишова // Праці Одеського політехнічного університету. - 2011. - № 3. - С. 58-64. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Poru_2011_3_10. - Назва з екрану.
2. Д'яконова І. І. Методичні підходи до формування стратегії банків України в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / І. І. Д'яконова, Ю. В. Сіренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2014. - Вип. 40. - С. 5-11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_40_3. - Назва з екрану.
3. Вовк В. Я. Організація системи моніторингу зовнішнього середовища банку [Електронний ресурс] / Financial and credit activity: problems of theory and practice Vol 1, No 10 (2011). - Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/view/29219>. - Назва з екрану.
4. Дубницький, В. Ю. Визначення ефективності банківських операцій в умовах нестохастичної і стохастичної невизначеності / В. Ю. Дубницький, А. М. Кобилін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (10-11 листопада 2005 р.). - Суми : УАБС НБУ, 2005. - Вип. 8. - С. 21-22.

5. Valencia, F. (2013). Aggregate Uncertainty and the Supply of Credit. IMF Working Papers 13/241, International Monetary Fund.
6. Quagliariello Mario. Macroeconomic uncertainty and banks' lending decisions: the case of Italy [Електронний ресурс] / Mario Quagliariello // Applied Economics. – 2009. - Volume 41. - Issue 3. - Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1080/00036840601007286>. – Назва з екрану.
7. Gabriele Carbonara, Rosa Caiazza, (2010) "How to turn crisis into opportunity: perception and reaction to high level of uncertainty in banking industry" [Електронний ресурс] / Foresight. Vol. 12. Issue 4, pp. 37-46. - Режим доступу: <https://doi.org/10.1108/14636681011062988>. – Назва з екрану.
8. Рішняк І. В. Системний аналіз категорій ризику та невизначеності / І. В. Рішняк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2003. – № 489 : Інформаційні системи та мережі. – С. 263-275.
9. Диев В. С. Неопределенность как атрибут и фактор принятия решений / В. С. Диев [Електронний ресурс] // Вестник НГУ. Серия: Философия. - 2010. -Том 8. - выпуск 1. - Режим доступу: <http://lib.nsu.ru:8081/xmlui/bitstream/handle/nsu/4034/01.pdf?sequence=1>. – Назва з екрану.
10. Диев В. С. Управление решения: неопределенность, модели, интуиция / В. С. Диев. – Новосибирск : Новосибир-ий гос. ун-т, 2001. – 196 с.
11. Грималюк, А. В. Невизначеність та економічний розвиток / А. В. Грималюк // Економіка України. – 2016. – № 9. – С. 19-30.
12. Словарь современных экономических и правовых терминов / ред. В. Н. Шимов. – Минск : Амалфея, 2002. – 816 с.
13. Бурименко Ю. И. Оценка эффективности программы развития предприятия в условиях неопределенности / Ю. И. Бурименко, О. М. Урикова, М. В. Копытина // Економіка та держава. – 2016. – № 1. – С. 6-9.
14. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс] / ред. кол. С. В. Мочерний та ін. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/36/39/>. – Назва з екрану.
15. Виссема Х. Менеджмент в подразделениях фирмы: предпринимательство и координация в децентрализованной компании / Х. Виссема ; пер. с англ. Н. А. Нуреева; под ред. Ю. Джаровой, Р. М. Нуреева. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 287 с.
16. Чернов, В. А. Анализ коммерческого риска / В. А. Чернов ; под ред. М. И. Баканова. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 128 с.
17. Диев В. С. Неопределенность как атрибут и фактор принятия решений / В. С. Диев // Вестник Новосибирского государственного университета. – 2010. – № 1. – С. 3–8. (Серия : Философия, т. 8).
18. Гожий О. Дослідження невизначеностей у задачах сценарного планування / О. Гожий // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2011. – № 710 : Комп'ютерні науки та інформаційні технології. – С. 60-64.
19. Коломієць Г. М. Невизначеність: деструктивний чи конструктивний феномен господарської системи / Г. М. Коломієць // Механізм регулювання економіки. – 2005. – №3. — С. 226-233.
20. Авдийский В. И. Неопределённость, изменчивость и противоречивость в задачах анализа рисков поведения экономических систем / В. И. Авдийский, В. М. Безденежных // Эффективное антикризисное управление. – 2011. – № 3. – С. 46-61.
21. Кузьмин Е. А. Организационно-экономические системы в условиях неопределённости и определённости: оценка значений энтропии и негэнтропии / Е. А. Кузьмин // Управленец. – 2012. – № 11-12. – С. 44-54.
22. Макарюк О. В. Обґрунтування управлінських рішень в умовах неповної визначеності в системі менеджменту підприємства: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / О. В. Макарюк. - Суми : СумДУ, 2008. - 222 с.
23. Повідайчик М. М. Особливості стратегічного планування виробничої програми підприємства легкої промисловості в умовах невизначеності / М. М. Повідайчик // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – Серія Економіка. Випуск 1 (42). – С.59-63.
24. Рішняк І. В. Системний аналіз категорій ризику та невизначеності / І. В. Рішняк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2003. – № 489 : Інформаційні системи та мережі. – С. 263-275.
25. Маринчак Л. Р. Вектори розвитку депозитної діяльності вітчизняних банків у контексті їх адаптації до сучасних умов економічної невизначеності / Л. Р. Маринчак, Т. Я. Клим'юк // Інноваційна економіка. – 2016. – № 3-4. – С.169-175.
26. Шапкин А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: Монография / А. С. Шапкин. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 544с.
27. Черкасов В. В. Деловой риск в предпринимательской деятельности / В. В. Черкасов. – К.: Издательство «Либра», 1996. – 160 с.
28. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: Навч. посібник. / С. М. Клименко, О. С. Дуброва. – К.: КНЕУ, 2005. – 252 с.
29. Устенко О.Л. Теория экономического риска: Монография / О. Л. Устенко. – К.: МАУП, 1997. – 164с.
30. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
31. Капустин В. Ф. Неопределенность: виды, интерпретации, учет при моделировании и принятии решений / В. Ф. Капустин // Вестник Санкт- Петербургского университета. – 1993. – № 2. – С. 108–114.

32. Гребенюк Н. В. Значимість зовнішніх факторів впливу в управлінні банком у сучасних умовах / Н. В. Гребенюк // Вісник Львівського університету. – Серія економічна. – 2013. – Випуск 49. – С. 507-519.
33. Головаха Е. Тенденции социальных изменений в Украине и в Европе: по результатам «Европейского социального исследования» / Е. Головаха, А. Горбачик // 2005-2007-2009-2011. Киев – 2012.
34. Михеева В. В. Неопределенность в социальных взаимодействиях: основные формы ее проявления в современном украинском обществе [Электронный ресурс] / В. В. Михеева // Научные ведомости БелГУ. Серия Философия. Социология. Право. - 2014. - № 22 (193). - Выпуск 30. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/neopredelennost-v-sotsialnyh-vzaimodeystviyah-osnovnye-formy-ee-proyavleniya-v-sovremennom-ukrainskom-obschestve>. - Назва з екрану.
35. Тернер А. «Нова ера монетарної політики» [Електронний ресурс] / Лекція члена Комітету фінансового регулювання професора А. Тернера. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=UVQdeb0EdWA>. – Назва з екрану.